

Datum: 10.11.2017.

PREPORUKE

O RADU STRUČNIH SAVJETNIKA KOJI OBAVLJAJU PSIHOLOŠKU DJELATNOST U PRAVOSUDNIM INSTITUCIJAMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Društvo psihologa Republike Srpske
Društvo psihologa u Federaciji Bosne i Hercegovine
Društvo psihologa Brčko distrikta

SADRŽAJ

Radna grupa za izradu preporuka o radu stručnih saradnika/savjetnika u pravosudnim institucijama u BiH	4
Skraćenice korištene u dokumentu preporuka	5
1. Uvod	6
2. Zakonodavno-pravno utemeljenje za postojanje preporuka o radu stručnih savjetnika/saradnika u pravnom sistemu u BiH	9
2.1. Međunarodno-pravni okvir	9
2.2. Zakonodavno-pravni okvir na nivou BiH	9
2.3. Zakonodavno-pravni okvir na nivou entiteta i distrikta BiH	10
2.4. Ostali dokumenti	11
3. Preporuke o stručnim kompetencijama stručnih savjetnika/saradnika - psihologa koji obavljaju psihološku djelatnost u pravosudnim institucijama u BiH	12
4. Preporuke o načelima rada stručnih savjetnika/saradnika u pravosudnim institucijama u BiH	15
5. Korisnici usluga stručnih saradnika/savjetnika u pravosudnim institucijama BiH	19
6. Preporuke o područjima rada psihologa-stručnog savjetnika/saradnika	20
6.1. Uspostavljanje kontakta i informisanje o postojanju usluga stručnog savjetnika/saradnika	20
6.2. Psihološka podrška i psihoedukacija	22
6.3. Psihološka procjena	23
6.4. Psihološko savjetovanje	25
6.5. Psihološke intervencije	27
6.6. Vođenje razgovora, intervjua i saslušanje	27
6.7. Saradnja	28
6.8. Izveštavanje	30
6.9. Psihološka podrška zaposlenima u pravosudnim institucijama	31
6.10. Prikupljanje podataka, vođenje evidencija i dokumentacije	31
6.11. Istraživanje, analitički i naučni rad	32
6.12. Edukacija	33
6.13. Supervizija u radu	35
7. Preporuke o materijalno-tehničkim uslovima rada stručnih savjetnika/saradnika u pravosudnim institucijama	36
8. Prilozi	38
8.1. Etički kodeks DPRS	
8.2. Etički kodeks DPFBiH	

**RADNA GRUPA ZA IZRADU PREPORUKA O RADU STRUČNIH SAVJETNIKA KOJI
OBAVLJAJU PSIHOLOŠKU DJELATNOST U PRAVOSUDNIM INSTITUCIJAMA U BIH:**

- ✓ **Admir Katica**, šef Kabineta predsjedništva VSTV BiH
- ✓ **Dalida Burzić**, glavna tužiteljica Kantonalnog tužilaštva Kantona Sarajevo
- ✓ **Dragan Uletilović**, sudija za maloljetnike Osnovnog suda u Banjaluci
- ✓ **prof. dr Elmedin Muratbegović**, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije
- ✓ **prof. dr Sanja Radetić Lovrić**, Univerzitet u Banjaluci, Studijski program psihologije, Filozofski fakultet
- ✓ **Olga Lola Ninković**, psiholog-rukovodilac Odjela za podršku svjedocima Okružnog suda u Banjaluci
- ✓ **Alma Kovačić**, psiholog-stručni saradnik Kantonalnog tužilaštva Unsko-sanskog kantona

SKRAĆENICE KORIŠTENE U DOKUMENTU PREPORUKA

BiH – Bosna i Hercegovina

RS – Republika Srpska

FBIH – Federacija Bosne i Hercegovine

DP – Društvo psihologa

DPFBIH - Društvo psihologa u Federaciji Bosne i Hercegovine

DPRS - Društvo psihologa Republike Srpske

DPBD - Društvo psihologa Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

APA (eng. American Psychological Association) – Američka psihološka asocijacija

EFPA (eng. European Federation of Psychologists Associations) –Evropski savez
društava psihologa

EUROPSY – je evropski standard u obrazovanju i profesionalnom usavršavanju
psihologa prema Evropskom savezu društva psihologa

1. UVOD

Preporuke o radu stručnih savjetnika/saradnika koji obavljaju psihološku djelatnost u pravosudnim institucijama u BiH nastale su kao rezultat aktivnosti projekta "Jačanje institucionalnih kapaciteta za unapređenje psihosocijalne podrške djeci i maloljetnicima u krivičnom postupku", kojeg je sprovodilo Društvo psihologa Republike Srpske u saradnji sa Društvom psihologa u FBiH i Društvom psihologa Brčko distrikta BiH, a uz podršku UNICEF-a BiH u okviru projekta "Pravda za svako dijete".

Cilj ovih preporuka je da se kroz dosadašnju praksu psihološkog rada sa svjedocima, naročito sa djecom svjedocima oštećenim krivičnim djelima, kao i sa djecom u sukobu sa zakonom izradi dokument u kojem će na jednom mjestu biti sadržani: zakonski okvir, stručne preporuke, područja rada psihologa u pravosuđu, etički kodeks, stručne kompetencije, ciljevi i načela rada. Dakle, dokument je baziran na praktičnom iskustvu stručnih savjetnika/saradnika-psihologa koji rade na nivou kantonalnih/okružnih sudova i tužilaštava, te opštinskih/općinskih sudova u BiH, te kao takav predstavlja smjernice za rad stručnih savjetnika/saradnika na ovom pravosudnom nivou i odnosi se na sve svjedoke, sa fokusom na djecu.

Prošlo je 12 godina kako su psiholozi i socijalni radnici kročili u pravosuđe Bosne i Hercegovine, kroz formiranje Odjeljenja za podršku svjedocima u Sudu BiH, 2005. godine, kao podrška svjedocima u predmetima ratnih zločina. Ovaj pionirski poduhvat otvorio je vrata za zapošljavanje psihologa i socijalnih radnika na entitetskim sudovima i tužilaštvima, gdje se polje podrške proširilo na rad sa svjedocima svih krivičnih dijela, uključujući i djecu. Naime, od 2011. godine u fokusu rada psihologa u pravosuđu su djeca i maloljetnici, a primjenom novih zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku¹.

Ovim zakonima regulisani su postupci s djecom u ulozi žrtve/svjedoka i djecom u sukobu sa zakonom. Poseban dio ovih zakona čine odredbe koje se odnose na krivičnopravnu zaštitu djece i maloljetnika kojima se uvažava njihov specifičan psihofizički razvoj, te rizici kojima su djeca i maloljetnici izloženi zbog učešća u pravosudnim postupcima. Zbog toga je posebna uloga dodijeljena "stručnim savjetnicima" suda i tužilaštva, koji predstavljaju inovaciju u pravosudnom sistemu u BiH. Zakon je za ova radna mjesta predvidio socijalne radnike, socijalne pedagoge-defektologe, specijalne pedagoge-defektologe i psihologe, ali nije slučajno da se na ovim mjestima našao najveći broj psihologa. Psihološka struka prepoznata je od strane pravosudnog sistema kao ona koja pored podrške, može odgovoriti na

---

¹ Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u FBiH (Službene novine Federacije BiH, 07/14); Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj ("Sl.glasnik RS" br. 13/10,61/13); Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Brčko distriktu BiH ("Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", broj 44/11).

najzahtjevnije zadatke u koje spada psihološka procjena koja je važna za rad sa osjetljivim kategorijama svjedoka u koje spadaju i djeca. Psiholozi u pravosuđu su logičan izbor ako se uzme u obzir da je predmet proučavanja psihologije kao nauke psihički život čovjeka u koji spadaju procesi, osobine i njihov uticaj na ponašanje, te da je imperativ njihovog rada očuvanje psihičkog zdravlja koje je najčešće narušeno u ovim postupcima.

Upravo problematika rada sa djecom i maloljetnicima zahtijeva uređenje područja rada psihologa u pravosuđu, kao i specijalne vrste obuke za rad sa djecom, kao što je obuka kroz pomenuti projekat "Jačanje institucionalnih kapaciteta za unapređenje psihosocijalne podrške djeci i maloljetnicima u krivičnom postupku" tokom koje su u periodu od 18 mjeseci specijalističku obuku za rad sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, prošla 23 psihologa i jedan specijalni pedagog zaposleni u pravosuđu u BiH, Policiji Brčko distrikta i pojedinim centrima za socijalni rad u BiH. Kroz specijalističku edukaciju, stručni savjetnici/saradnici stekli su posebna znanja za primjenu različitih područja rada sa djecom, koja mogu biti od višestruke koristi pravnom sistemu.

Na pozicijama stručnih saradnika za podršku svjedocima i savjetnika na nivou okružnih/kantonalnih sudova i tužilaštava u BiH,² kao i osnovnih sudova radi 19 stručnjaka od kojih su 17 diplomirani psiholozi. Takođe, Odjeljenje za podršku svjedocima Suda BiH zapošljava 5 psihologa, a psihološka struka sa jednim zaposlenim psihologom zastupljena je i u Tužilaštvu BiH.

Kao što je navedeno psiholozi (i socijalni radnici) u pravosuđu zaposleni su kao stručni saradnici ili stručni savjetnici. Kroz sistematizaciju radnih mjesta na entitetskim, kao i na kantonalnim sudovima i tužilaštvima, obim poslova stručnih savjetnika/saradnika je dosta sličan u odnosu na kategorije lica sa kojima rade (odrasli svjedoci, djeca i maloljetnici). Primjer tako opisanih sistematizacija stručnih savjetnika imamo u Okružnom javnom tužilaštvu u Istočnom Sarajevu, Kantonalnom sudu u Bihaću i Kantonalnom tužilaštvu Kantona Sarajevo. Takođe, Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i poslovanju tužilaštava RS (Sl. glasnik 86/12, član. 38) ove poslove obavlja stručni savjetnik, te je preporuka i ovog dokumenta da tužilaštva i sudovi na nivou entiteta i kantona koriste u sistematizacijama jedinstven naziv stručni savjetnik. Na ovaj način bi se napravila i distinkcija u odnosu na stručne saradnike u pravosuđu koji su po važećim propisima lica pravne struke. Treba imati u vidu i da psiholozi obavljaju poslove sa visokim stepenom stručnosti i nezavisnosti u oblastima psihološkog rada.

---

² U Policiji Brčko distrikta zaposlena je stručna saradnica-psiholog koja pokriva potrebe tužilaštva u Brčko distriktu BiH.

Preporuke predstavljaju i nastojanje da se jednim dokumentom uredi oblast rada psihologa u pravosuđu na stručan i jedinstven način, poštujući APA-ine (American Psychological Association) standarde za rad psihologa u pravosuđu i EuroPsy standard, koji zajedno sa etičkim kodeksom svih društava psihologa u BiH predstavljaju najvišu normu kojom se uređuje psihološka oblast u pravosuđu.

Prijedlog nacrtu dokumenta Preporuka usvojili su i predstavnici Društva psihologa FBiH i Društva psihologa Brčko distrikta koji su partneri u pomenutom projektu.

Preporuke za rad stručnih saradnika/savjetnika koji su uglavnom prema današnjoj praksi psiholozi u pravosuđu, treba da služe kao osnova prilikom izrade pravilnika/uputstava za rad u pojedinim institucijama, te kao dokument koji sudijama i tužiocima jasno i nedvosmisleno pruža informacije o ulozi, području rada, ograničenjima i nadležnostima stručnih savjetnika/saradnika, koji obavljaju psihološku djelatnost.

Izradom Preporuka cilj nam je animirati i ostale profesije (socijalni radnici, socijalni pedagozi, specijalni pedagozi i druge) kojima je Zakon o maloljetnicima omogućio ulogu stručnog savjetnika u postupcima u kojima se pojavljuju djeca i maloljetnici, da donesu slične strukovne preporuke. Na ovaj način bi se dodatno ojačala prava djeteta i garancije za brigu o njihovom najboljem interesu, ali i profesionalni kredibilitet struka kojima je data mogućnost da unapređuju pravosudni sistem svojim kompetencijama, kako bi zajedno sa pravnom strukom jačali povjerenje građana u pravosudni sistem u Bosni i Hercegovini.

2. ZAKONODAVNO-PRAVNO UTEMELJENJE ZA POSTOJANJE PREPORUKA O RADU STRUČNIH SAVJETNIKA/SARADNIKA U PRAVNOM SISTEMU U BIH

Preporuke o radu stručnih savjetnika/saradnika u pravosudnim institucijama u BiH utemeljene su na međunarodnim dokumentima, zakonskim i drugim relevantnim propisima na području BiH, standardima i propisima koje propisuju međunarodna i domaća strukovna udruženja (Društva psihologa).

2.1. Međunarodno-pravni okvir

- Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta
- Preporuke Vijeća Evrope u oblasti zaštite žrtava i svjedoka, Preporuka R (85) 11 iz 1985. i Preporuka R (97) 13 iz 1997. godine; Preporuka R (87) 21 iz 1987. godine
- Okvirna odluka Vijeća Evropske unije (EU) od 15. marta 2001. godine o položaju žrtava u krivičnim postupcima (2201/220/JAI) (Član1.; Član4. stav1.)
- Direktiva broj 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 25.10.2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih dijela

2.2. Zakonodavno-pravni okvir na nivou BiH

- Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH (Sl. Glasnik BiH 3/03)
- Zakon o programu zaštite svjedoka BiH (Sl. glasnik 36/14)
- Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina
- Poslovnik o primjeni mjera zaštite svjedoka (VSTV BiH)
- Strategija reforme sektora pravde u BiH 2014-2018
- Odluka o obaveznoj primjeni Standarda u provođenju mjera zaštite svjedoka u sudovima u BiH, VSTV BiH, 2010
- Pravilnik o Sistemu za automatsko upravljanje predmeta u sudovima (Službeni glasnik BiH, broj 4/16)
- Pravilnik o Sistemu za automatsko upravljanje predmeta u tužilaštvima (Službeni glasnik BiH, broj 4/16)

- Strategija za postupanje sa osobama koje dolaze u kontakt sa tužilaštvima u BiH, od 12.01.2017. (VSTV BiH)

2.3. Zakonodavno-pravni okvir na nivou entiteta i distrikta BiH

2.3.1. Federacija BiH

- Zakon o krivičnom postupku FBiH (Čl. 100. stav 4; Čl. 96. stav 1. tačka c.; Čl. 2. tačka 25.)
- Krivični zakon FBiH (Član 2. tačka 25.; Član 187.)
- Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH (Član7.; Član3.; Član 25.)
- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH (Član 12. tačka h; Član 18.; Član 22. stav od 1.-6.; Član 93. stav od 1-4.; Član 187. stav od 1.-7.)
- Zakon o prekršajima FBiH (Član 44.)
- Pravilnik o načinu vršenja poslova Sudske policije pri provedbi mjera zaštite svjedoka pred pravosudnim institucijama FBiH (Član 24.)

2.3.2. Republika Srpska

- Zakon o krivičnom postupku RS (Čl. 151. stav 4. i stav 6.)
- Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS (Čl. 6.; Član 25. stav od 1-3.)
- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku RS (Član 12. tačka t. ž.; Član 21. stav od 1.-6.; Član 93. stav od 1-4.; Član 186. stav od 1.-7.)
- Zakon o prekršajima RS (Član 77. stav 2.; Član 95. stav 3.)
- Poslovnik o primjeni mjera zaštite svjedoka u sudovima Republike Srpske, Vrhovni sud Republike Srpske (Član 7. stav od 1-9.)
- Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i poslovanju tužilaštva RS (Sl. glasnik 86/12)

2.3.3. Brčko distrikt

- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine
- Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine
- Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka Brčko distrikta Bosne i Hercegovine
- Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine
- Poslovnik o primjeni mjera zaštite svjedoka (Sl. glasnik Brčko distrikta 5/13)

2.4. Ostali dokumenti

- Etički kodeks Društva psihologa u Federaciji BiH
- Etički kodeks Društva psihologa RS-a
- Preporuke za rad psihologa u pravosuđu prema APA i EUROPSY standardima
- Pravila o prostoru i opremi za obavljanje psihološke djelatnosti kod poslodavca (2009) - Hrvatska psihološka komora.
- Pravilnik o radu psihologa u školi, predškolskoj ustanovi, specijalnoj obrazovnoj ustanovi, umjetničkim školama i školama za obrazovanje odraslih (Društvo psihologa RS-a)
- Kodeks tužilačke etike "Službeni glasnik Bosne i Hercegovine" broj 13/06

3. PREPORUKE O STRUČNIM KOMPETENCIJAMA STRUČNIH SAVJETNIKA/SARADNIKA - PSIHologa KOJI OBAVLJAJU PSIHOLoŠKU DJELATNOST U PRAVOSUDNIM INSTITUCIJAMA U BIH

Napomena: Stručne kompetencije za rad stručnih savjetnika/saradnika u ovom dokumentu odnose se samo na stručne kompetencije stručnih savjetnika/saradnika koji su psiholozi. Stručne kompetencije za samostalno obavljanje psihološke djelatnosti, opisane ovim Preporukama, određene su na osnovu važećih planova i programa studija psihologije na univerzitetima u BiH, kao i standardima koje propisuje Evropska asocijacija psihologa u oblasti obrazovanja. Takođe, poštovane su dosadašnje konkursne procedure za pozicije stručnih savjetnika i stručnih saradnika u pravosuđu u BiH.

Psihologima treba biti jasno kakva je njihova uloga u pravosudnom sistemu i trebaju imati dokaze koji potkrepljuju njihovu sposobnost da to rade, kako bi obavljanje profesionalne djelatnosti bilo u najboljem interesu korisnika i pravnog sistema.

Stručne kompetencije stručnog savjetnika/saradnika - psihologa potrebne za samostalno obavljanje psihološke djelatnosti i primjenu područja rada opisanih ovim Preporukama su:

- ✓ diplomirani psiholog sa završenim četvorogodišnjim studijskim programom po predbolonjskom sistemu obrazovanja u trajanju od 8 semestara (uz godinu apsolvetskog staža), stečenim radnim iskustvom na istim ili sličnim poslovima u najmanjem trajanju od 3 godine.
- ✓ Psiholog završenog drugog ciklusa studija psihologije (sa završenim petogodišnjim studijem psihologije u trajanju od 10 semestara i ostvarenih 300 ECTS bodova) po bolonjskom sistemu obrazovanja, stečenim radnim iskustvom u najmanjem trajanju od 3 godine .
- ✓ Magistri psiholoških nauka i doktori psiholoških nauka po predbolonjskom sistemu obrazovanja sa radnim i istraživačkim iskustvom u oblasti pravne psihologije i primijenjene psihologije u pravu i radnim iskustvom u najmanjem trajanju od 3 godine.

- ✓ Doktori psihologije po bolonjskom sistemu obrazovanja sa radnim i istraživačkim iskustvom u oblasti pravne psihologije i primijenjene psihologije u pravu i radnim iskustvom u najmanjem trajanju od 3 godine.
- ✓ Psiholozi koji rade u pravosuđu trebaju imati posebna znanja iz oblasti primijenjene psihologije u pravu.
- ✓ Preporuka je da se psiholozi koji rade u pravosuđu kontinuirano usavršavaju u odnosu na specifičnosti radnih zadataka.

Psiholozi koji su završili prvi ciklus studija psihologije po bolonjskom sistemu sa ostvarenih 180 ECTS ili 240 ECTS su ekvivalent nivoa "the degree of Bachelor" i ne posjeduju nužne kompetencije za samostalno obavljanje psihološke djelatnosti prema Evropskom standardu o obrazovanju psihologa, te ne mogu samostalno obavljati poslove u oblasti pravne psihologije i primijenjene psihologije u pravu.

Poslove stručnog savjetnika/saradnika - psihologa u pravosudnim institucijama mogu da obavljaju samo stručna lica koju su stekla gore navedene kompetencije isključivo nakon završenih osnovnih studija psihologije, odnosno poslove psihologa ne mogu obavljati stručnjaci drugih profesionalnih profila, kao npr. specijalni pedagozi, socijalni radnici, defektolozi, sociolozi i dr, koji su završili dodatne edukacije iz oblasti psihološke nauke ili njoj srodne.

S obzirom na navedene stručne kompetencije i nezavisnost u radu, preporuka je da psiholozi zaposleni u pravosudnim institucijama u BiH rade na poslovima stručnih savjetnika, što je omogućeno pomenutim zakonskim rješenjima.³

Stručni savjetnik/saradnik - psiholog doprinosi unaprijeđivanju i stalnom razvoju pravosudnog sistema primjenom znanja relevantnih psiholoških teorija ličnosti, učenja i razvoja, teorija savjetodavnog rada, psiholoških metoda i tehnika. Psiholog zastupa holistički

---

³ Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom u krivičnom postupku (RS, FBiH, BD), Zakon o državnoj službi FBiH.

i humanistički pristup, te je dužan stručno, profesionalno i savjesno obavljati psihološku djelatnost uz obavezno pridržavanje načela propisanih Etičkim kodeksom psihologa i svih relevantnih zakonskih propisa u BiH, njenim entitetima i Brčko distriktu, kao i evropskih standarda u oblasti psihologije.

4. PREPORUKE O NAČELIMA RADA STRUČNIH SAVJETNIKA/SARADNIKA U PRAVOSUDNIM INSTITUCIJAMA U BIH

Napomena: Načela rada stručnih savjetnika/saradnika u pravosudnim institucijama u BiH odnose se na obavljanje psihološke djelatnosti stručnih savjetnika/saradnika koji su po obrazovanju psiholozi. Preporuka je da drugi stručni profili, za koje zakon predviđa da rade na mjestima stručnih savjetnika/saradnika uvažavaju ista načela i/ili da definišu sopstvena u skladu sa specifičnim standardima struke.

4.1. Načelo poštovanja zakonitosti i etičnosti

Stručni savjetnik/saradnik je dužan poštovati zakonske propise u BiH i Etički kodeks psihologa propisan od strane Društva psihologa u Federaciji Bosne i Hercegovine i Društva psihologa Republike Srpske, prilikom obavljanja profesionalne djelatnosti.

U slučaju da stručni savjetnik/saradnik u toku obavljanja profesionalne djelatnosti dođe do podataka ili sumnje o postojanju seksualnog, fizičkog ili druge vrste zlostavljanja djece, dužan je postupiti u skladu sa zakonskim propisima (Zakona o krivičnom postupku RS, Član 221, stav 2., Zakona o krivičnom postupku FBiH, Član 228, stav 2., Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta BiH, Član 213, stav 2.). U slučaju da je u obavljanju svoje profesionalne djelatnosti saznao za izvršenje krivičnog djela dužan je postupiti po zakonu (Krivični zakon RS, član 362, Krivični zakon FBiH, član 345).

Stručni savjetnik/saradnik treba snažno podsticati stalno unapređivanje primjene etičkih principa u obavljanju svih područja profesionalne djelatnosti stručnih savjetnika/saradnika. Stručni savjetnik/saradnik i onaj sa kojim on radi trebaju razjasniti postupak u slučaju kršenja etičkih principa i na obostrano razumijevanje donositi odluke u skladu sa najboljim interesom korisnika usluga, a prvenstveno djece i maloljetnika.

4.2. Načelo uvažavanja ljudskih prava i dostojanstva osobe

Stručni savjetnik/saradnik će iskazivati bespogovorno poštovanje temeljnih ljudskih prava, dostojanstva i vrijednosti svih ljudi, a naročito djece i maloljetnika. Stoga, stručni savjetnik/saradnik mora biti svjestan postojanja individualnih i kulturalnih razlika među ljudima s obzirom na dob, spol, rasu, nacionalnost, etničko porijeklo, religijsku pripadnost, seksualnu orijentaciju, tjelesne osobine, jezik i socioekonomski status. Postojeće razlike će prihvatati na otvoren i tolerantan način. Stručni savjetnik/saradnik će nastojati u svom radu otkloniti sve oblike diskriminacije, te neće sudjelovati u bilo kakvom obliku nepoštenih i neetičnih diskriminirajućih odnosa. U slučaju da se dječija prava, kao i prava ljudi krše po bilo kom osnovu, stručni saradnik je dužan ukazati na njih, raditi na njihovom otklanjanju i sprječavanju.

4.3. Načelo zaštite ličnosti i njene privatnosti

Stručni savjetnik/saradnik je dužan poštovati dignitet korisnika usluga, njihovu intimu i u skladu s tim čini mjere opreza da ovaj aspekt ni u jednom trenutku ne dovede u pitanje. U pismenim ili usmenim izvještajima, konsultacijama i slično, saopštavaju se samo relevantni podaci zbog kojih je profesionalni odnos i uspostavljen.

Stručni savjetnik/saradnik treba upoznati sve učesnike, odnosno zainteresovane strane u postupku o stepenu tajnosti podataka koje saznaje kada daje svoje profesionalne usluge i precizno naznačiti specifične okolnosti u kojima uobičajeni nivo tajnosti podataka može biti izmijenjen, poštujući zakonske propise u BiH i Etički kodeks struke. Stručni savjetnik/saradnik treba biti dovoljno osjetljiv i oprezan da njegova profesionalna usluga ne bude neprihvatljivo višeznačna (npr. da u isto vrijeme pruža psihološku podršku i procjenjuje vjerodostojnost iskaza u smislu vještačenja). Takođe, obavezan je da izbjegava neformalne kontakte, ako pretpostavlja da oni mogu uticati na njegovu objektivnost ili da mogu interferirati s efektom njegove profesionalne usluge. Stručni savjetnik/saradnik ne pruža profesionalne usluge osobama s kojima je u bliskoj interpersonalnoj vezi (npr. bračnom drugu, sestri, sopstvenom djetetu, bliskom rođaku, bliskom prijatelju, komšiji s

kojim je u bliskoj vezi). O odnosu sa korisnikom usluga stručni savjetnik/saradnik je dužan prije pružanja profesionalnih usluga obavijestiti predmetnog (predsjedavajućeg) sudiju ili postupajućeg tužioca o nemogućnosti pružanja profesionalnih usluga i podnijeti molbu za izuzeće. Kada se to desi zbog nepredviđenih okolnosti, to se mora riješiti u najboljem interesu korisnika (svjedoka, djece i maloljetnika).

Stručni savjetnik/saradnik u pravosudnim institucijama ne može biti saslušan kao svjedok, ukoliko bi svojim iskazom povrijedio dužnost čuvanja profesionalne tajne, osim ako je oslobođen te dužnosti posebnim propisom ili izjavom lica u čiju je korist ustanovljeno čuvanje tajne.

4.4. Načelo stručnosti/kompetentnosti

Pravosudna institucija dužna je obezbijediti da svi korisnici stručnih usluga dobiju te usluge isključivo od osobe koja za to ima odgovarajuće obrazovanje, odnosno standardizovana znanja, svojstva i vještine. Stručnim savjetnicima/saradnicima psiholozima mora biti jasno kakva je njihova uloga u pravosudnom sistemu i trebaju imati dokaze koji potkrepljuju njihovu stručnost. Takođe, moraju biti svjesni granica svojih znanja i vlastite stručnosti. Pri stručnom radu, stručni savjetnik/saradnik koristi samo one metode i tehnike za koje je kvalifikovan obrazovanjem, a prilikom njihove primjene mora se pridržavati Etičkog kodeksa. Preporuka je da se prilikom zapošljavanja i angažovanja stručnih savjetnika/saradnika psihologa u pravosudnim institucijama u BiH, uvažavaju stručne kompetencije opisane u ovom dokumentu i usklađene sa sistemom obrazovanja i tržištem rada u BiH.

4.5. Načelo multidisciplinarnog rada/saradnje

Stručni savjetnik/saradnik saraduje sa svim učesnicima u postupku (sudija, tužilac, advokat) i na adekvatan način ih informiše o svojoj ulozi i zadacima u cilju pružanja svrsishodne usluge korisnicima. Stručni savjetnik/saradnik je dužan obrazovati se o osnovnim pojmovima i postupcima pravosudnog sistema u kome radi. Dužan je informisati

tužitelja/sudiju o eventualnim profesionalnim/etičkim ograničenjima koje ima u vezi sa zadatkom na kojem radi, ali i informisati i o postupcima psihološke struke čija primjena može biti značajna za ispravno/nepriistrasno donošenje odluke, a sve u skladu s etičkim principima struke. Stručni savjetnik/saradnik učestvuje u evaluaciji učinaka psiholoških usluga. Stručni savjetnik/saradnik koristi razumljiv jezik kada pruža podatke o prirodi postupka koji je primijenio, obrazlaže eventualne nalaze i mišljenja, te ističe zaključke i preporuke. Ako uoči zloupotrebu ili krivu interpretaciju rezultata vlastitog rada, dužan je poduzeti odgovarajuće korake da ispravi ili na najmanju moguću mjeru svede ovakve zloupotrebe ili krive interpretacije.

4.6. Načelo kontinuiranog profesionalnog razvoja

Poslovi i odgovornosti stručnog savjetnika/saradnika neraskidivo su povezani sa visokom motivisanošću da se stalno profesionalno usavršava i tako unapređuje rad sa svim korisnicima usluga. Kontinuiran profesionalni razvoj je nužan uslov da se osigura kvalitet raznovrsnih usluga koje pruža korisnicima i učesnicima postupka, unapređuje svoje psihičko zdravlje, razvija interpersonalne i socijalne vještine i donosi odgovorne odluke koje su važne za lični i profesionalni život.

U cilju kontinuiranog profesionalnog razvoja, psiholog održava članstvo i aktivno učestvuje u radu strukovnih udruženja psihologa i/ili drugih struka, kao i organizacija za koje procijeni da mogu doprinijeti daljem profesionalnom usavršavanju.

Stručni savjetnik/saradnik mora periodično supervizirati svoj rad od strane ovlaštenih supervizora, a posebno u situacijama intenzivnog ličnog stresa, težih profesionalnih zadataka, velikog obima posla, te drugih situacija/okolnosti koje narušavaju objektivnu primjenu psihološke djelatnosti. Preporuka je da supervizori u oblasti psihologije posjeduju potreban nivo edukacije iz oblasti psihoterapije, kao i da posjeduju sertifikat za istu.

5. KORISNICI USLUGA STRUČNIH SAVJETNIKA/SARADNIKA U PRAVOSUDNIM INSTITUCIJAMA BiH

Primjena Preporuka o područjima rada stručnog savjetnika/saradnika odnosi se na:

- djecu i odrasle svjedoke i oštećene,
- djecu u sukobu sa zakonom,
- porodice oštećenih svjedoka, staratelje ili usvojitelje djece,
- druge aktere krivičnog/prekršajnog postupka (u daljem tekstu postupka).

U daljem tekstu korisnici.

Napomena: Preporuke o načelima rada stručnih saradnika/savjetnika se jednako odnose na sve korisnike usluga. Kada su korisnici usluga stručnog saradnika/savjetnika djeca i maloljetnici stručni savjetnik/saradnik je dužan da prvenstveno štiti najbolje interese djeteta, te da svim drugim akterima ukaže na tu važnost, kao i da radi na stvaranju uslova za prioritarnu zaštitu interesa djece i maloljetnika u odnosu na sve druge aktere u postupku.

6. PREPORUKE O PODRUČJIMA RADA PSIHOLOGA-STRUČNOG SAVJETNIKA/ SARADNIKA

Napomena: Preporuke o područjima rada stručnih savjetnika/saradnika odnose se na obavljanje profesionalne djelatnosti iz domena psihološke nauke, odnosno psihologe koji rade u pravosudnim institucijama u BiH. Preporuka je da strukovna udruženja i profesionalci izrade preporuke o područjima rada za druge profesionalne profile, koji prema zakonu mogu da vrše profesionalnu djelatnost stručnih savjetnika/saradnika u pravosudnim institucijama, a u skladu sa prepoznatim potrebama i standardima svoje struke.

Područja rada:

6.1. Uspostavljanje kontakta i informisanje o postojanju usluga stručnog savjetnika/saradnika

a.) Kontakt sa svjedocima u tužilaštvu

Prvi kontakt sa svjedocima u tužilaštvu ostvaruje se putem telefonskog razgovora ili neposredno sa svjedokom nakon što se stručnom savjetniku/saradniku dostavi dnevna naredba tužioca putem TCMS-a, usmeni ili pisani prijedlog tužioca ili ovlaštenog službenog lica ili na zahtjev svjedoka. U neposrednom kontaktu stručni savjetnik/saradnik sastaje se sa svjedokom sam, sa tužiocem ili sa ovlaštenim službenim licem u prostorijama tužilaštva, policije ili na terenu.

Prvi kontakt ima za cilj sačinjavanje preliminirane procjene (psihološke procjene i procjene zdravstvenog stanja i potreba), te planiranje i preduzimanje mjera u skladu sa identificiranim potrebama. Prikupljene informacije o svjedoku unose se u konačno mišljenje stručnog savjetnika/saradnika.

Svjedocima koje kontaktira stručni savjetnik/saradnik daju se kontakt podaci stručnog savjetnika/saradnika (službeni broj telefona, adresa, elektronska adresa). Svjedocima koji ne budu kontaktirani od strane stručnog savjetnika/saradnika uz poziv za davanje iskaza,

dostavlja se informativno pismo-obavijest za svjedoka sa opisom usluga koje pruža stručni savjetnik/saradnik kao i kontakt podacima istog. Kontakt podaci stručnog savjetnika/saradnika trebaju da se nalaze i na službenoj web stranici tužilaštva.

Stručni savjetnik/saradnik, nakon davanja iskaza u tužilaštvu ili policiji, kontaktira svjedoka da bi razgovarao o uticaju davanja iskaza na njegovo stanje i kvalitet života kako bi procijenio da li je daljnja podrška neophodna. U slučaju osjetljivih svjedoka, naročito djece, preporučuje se kontinuiran kontakt do potvrđivanja optužnice, a po potrebi i nakon potvrđivanja uz saradnju sa savjetnikom/saradnikom sa suda. U slučaju da na sudu nije zaposlen stručni savjetnik/saradnik preporuka je da stručni savjetnik/saradnik tužilaštva pruža dalju neophodnu podršku svjedoku tokom suđenja uz saglasnost postupajućeg sudije/predsjedavajućeg sudskog vijeća.

b.) Kontakt sa svjedocima u sudu

Stručni savjetnik/saradnik suda prvi kontakt sa svjedocima tužilaštva ostvaruje po potvrđivanju optužnice u datom predmetu, nakon što mu se dostavi lista svjedoka od strane predsjednika/ce sudskog vijeća. Stručni savjetnik/saradnik stupa u kontakt sa svjedocima sa dostavljenog spiska u dogovoru sa predmetnim tužiocem, a uz saglasnost predsjednika sudskog vijeća. Inicijalni kontakt ima za cilj psihološku procjenu i procjenu potreba svjedoka te poduzimanje mjera u skladu sa identifikovanim potrebama. Informacije o svjedoku unose se u poseban obrazac o procjeni potreba, kao i obrazac sa kratkim opisom razgovora i prilažu se u individualni spis svjedoka. Stručni savjetnik/saradnik po potrebi uspostavlja kontakt i sa stručnim savjetnicima/saradnicima, odnosno odjelima za podršku svjedoka tužilaštava, s ciljem razmjene relevantnih informacija o svjedocima koje ukazuju na psihičko i zdravstveno stanje svjedoka od važnosti za sudski proces. U ovoj fazi svi svjedoci koje kontaktira stručni savjetnik/saradnik dobiće službeni broj telefona stručnog savjetnika/saradnika, kao i elektronsku adresu.

Svjedocima koji u ovoj fazi sudskog postupka ne budu kontaktirani od strane stručnog savjetnika/saradnika uz sudski poziv dostavlja se informativni dopis o radu stručnog savjetnika/saradnika, odnosno Odjelima za podršku svjedocima sa kontakt podacima

(telefon, elektronska adresa, poštanska adresa). Takođe, kontakt podaci stručnog savjetnika/saradnika trebaju biti dostupni i na službenoj web stranici suda.

U fazi izvođenja dokaza odbrane ista procedura se prati za svjedoke odbrane. U ovoj fazi postupka odbrana će biti upoznata sa postojanjem rada stručnih savjetnika/saradnika, te mogućnosti da imenuju svjedoke koje će kontaktirati s ciljem procjene psihološkog stanja, te potreba istih.

c.) Kontakt sa maloljetnim svjedocima i djecom u sukobu sa zakonom

Stručni savjetnik/saradnik kontakt sa djecom (svjedocima i prestupnicima) ostvaruje preko roditelja, staratelja ili nadležnog organa starateljstva, a u cilju prikupljanja potrebnih podataka i dogovora oko dolaska djeteta i maloljetnika na sud/tužilaštvo radi svjedočenja, odnosno davanja iskaza. Ukoliko je to moguće, stručni savjetnik/saradnik organizuje, u okviru sudova i tužilaštava, dolazak svjedoka/prestupnika - djeteta i maloljetnika u zgradu suda/tužilaštva/policije, prije zakazanog datuma svjedočenja, kako bi ostvario neposredan kontakt. Neposredni kontakt sa djetetom i maloljetnikom može se ostvariti i na terenu, ovisno o potrebama djeteta. Individualni susret sa djetetom i maloljetnim svjedokom/prestupnikom ima za cilj efikasniju psihološku procjenu, te upoznavanje djeteta sa načinom svjedočenja, sudskim postupkom i drugim informacijama koje mogu da mu olakšaju učestvovanje u pravosudnom procesu.

6.2. Psihološka podrška i psihoedukacija

Psihološka podrška i psihoedukacija predstavlja psihološku pripremu, a rad psihologa u tom segmentu je dvojak. Jedan je usmjeren na dobrobit i očuvanje mentalnog zdravlja svjedoka i djece u sukobu sa zakonom, a drugi na interese postupka na način da se:

- ✓ smanje negativne posljedice svjedočenja, odnosno da se ublaži sekundarna traumatizacija,
- ✓ smanji nivo stresa/anksioznosti tokom svjedočenja,

- ✓ pomogne svjedocima da shvate prirodu postupka, važnost svjedočenja i da se stekne povjerenje u pravosudni postupak,
- ✓ da poboljša sposobnost svjedoka da odgovore na pitanja najtačnije, najpotpunije i na istinit način.

U tom smislu psihoedukacija koju izvodi psiholog ima za cilj da svjedocima objasni pravosudni postupak, informiše o pravilima ponašanja, razjasni uloge pravosudnih aktera, te nauči svjedoke da prepoznaju i upravljaju svojim emocijama, pomogne u normalizaciji emocija koje bi mogle da ometaju svjedočenje.

Psihološka podrška, naročito je važna za oštećene svjedoke radi ublažavanja posljedica retraumatizacije, a posebno oštećene djece, kao i djece očevidaca radi preveniranja posljedica svjedočenja imajući u vidu njihovu vulnerabilnost i specifičnosti psihofizičkog razvoja.

6.3. Psihološka procjena

Psihološka procjena je postupak kojim se utvrđuje psihičko stanje osobe. Svrha psihološke procjene je razumijevanje funkcionisanja ličnosti i ponašanja pojedinca. Psihološka procjena se, u većini slučajeva odnosi na procjenu psihomotoričkih, socijalno-emocionalnih, konativnih i kognitivnih sposobnosti ličnosti.

Psihološku procjenu o trenutnom psihičkom stanju, stručni saradnik/savjetnik – psiholog dostavlja sudiji/tužiocu, odnosno u spis predmeta. Ova procjena fokusirana je na postupak saslušanja pred sudom ili tužilaštvom, te pomaže sudiji i tužiocu da što kvalitetnije vodi postupak ispitivanja svjedoka.

U slučaju djece svjedoka, psihološka procjena treba da sadrži procjenu zrelosti djeteta s obzirom na uzrast, procjenu jezičkih sposobnosti i razumijevanja, motivaciju za svjedočenje i druge vrste psihološke procjene od značaja za svjedočenje. Potrebno je pri psihološkoj procjeni naznačiti ako se radi o licima ometenim u razvoju, ako se radi o invalidnosti i svim drugim relevantnim informacijama, koje mogu ometati tok saslušanja. Ukoliko stručni savjetnik/saradnik koristi podatke iz drugih izvora u postupku psihološke procjene (Centar za socijalni rad, Centar za mentalno zdravlje, škole, klinike i sl.) treba da navede izvor

dobijenih informacija. U slučaju traumatizovanih svjedoka, a naročito djece i maloljetnika, treba izvršiti procjenu stepena traumatizacije.

Psihološka procjena djece u sukobu sa zakonom prvenstveno je usmjerena na procjenu ponašanja i ličnosti. U tom slučaju psihološke procjene mogu da se odnose na procjenu: ranog psihomotoričkog razvoja; ranog socioemocionalnog razvoja; stepena razvoja moralnosti i karakterističnog sistema vrijednosti sa posebnim naglaskom na procjenu psihičkog odnosa počinioca prema djelu izražen njegovom sviješću i voljom; zrelosti ličnosti; dominantnih mehanizama odbrane ličnosti; stepena intenziteta stresnih životnih događaja i traumatskih događaja; sposobnosti kontrole i regulacije emocija, uticaja emocija na pamćenje, mišljenje i percepciju, motivacionih i emocionalnih stanja; kognitivnih sposobnosti, sposobnost prostorno vremenske orijentacije, naknadnog dosjećanja; postojanja poremećaja ličnosti i ponašanja; psihoorganiciteta usljed trauma; potreba i kapaciteta ličnosti za sprovođenje odgovarajuće vaspitne preporuke ili mjere, karakterističnih načina ponašanja u određenim situacijama, procjenu doživljaja sebe i okoline, procjenu shvatanja uzročno-posljedičnih odnosa u skladu sa uzrastom; procjenu doživljaja kazne i pravednosti, te dosljednosti sprovođenja kazne; procjenu neophodnosti vještačenja; potrebnosti uključivanja u usluge i dostupne servise pomoći drugih institucija i organizacija, druge procjene potrebne za razumijevanja ličnosti i ponašanja djece u sukobu sa zakonom.

Cilj psihološke procjene je: razumjeti i objasniti psihička zbivanja i ponašanje korisnika radi efikasnosti vođenja postupka, zaštititi mentalno zdravlje korisnika, spriječiti retraumatizaciju, izraditi plan psihološke podrške i savjetovanja, te u slučaju potrebnosti donijeti preporuku o odgovarajućoj mjeri ili sankciji. Stručni savjetnik/saradnik -psiholog donosi odluku o načinu i vrsti psihološke procjene, u dogovoru sa učesnicima u postupku i prethodnim upoznavanjem sa predmetom. Stručni savjetnik/saradnik-psiholog svaku psihološku procjenu mora naučno-validno objasniti. Psiholog se koristi relevantnim psihološkim metodama i pouzdanim tehnikama psihološke procjene pri čemu je u obavezi poštovati Etički kodeks psihologa. Kršenje Etičkog kodeksa podliježe Sudu čast/Odboru za etička pitanja. Psihološku procjenu stanja, potreba, ličnosti i sposobnosti korisnika usluga

nije moguće uraditi bez ličnog prisustva, odnosno ostvarenog adekvatnog kontakta sa korisnikom usluga.

Psihologu je strogo zabranjeno da daje na uvid ili da obučava o primjeni psiholoških mjernih instrumenata, koji se koriste u svrhu psihološke procjene, osobe koje nemaju stručne i profesionalne kompetencije za primjenu istih.

Psiholog ne smije iznositi nevalidne, naučno neargumentovane podatke o psihološkim procjenama stanja, potreba, ličnosti i sposobnosti na osnovu analize dokumenata, bez ostvarenog potrebnog kontakta sa osobom za koju se vrši procjena.

6.4. Psihološko savjetovanje

Savjetodavni rad kao važno područje psihološke djelatnosti ostvaruje se kroz individualni pristup usmjeren na ublažavanje posljedica traume i posttraumatskog stresnog simptoma, sprečavanje sekundarne traumatizacije i viktimizacije, jačanje sposobnosti i ličnosti, naročito djece i maloljetnika u njihovim razvojnim potencijalima. Stručni savjetnik/saradnik-psiholog kroz savjetovanje u pravosudnim institucijama:

- ✓ pruža informacije i edukuje o prirodi traume, krize i problema, kao i mogućnostima njihovog prevazilaženja,
- ✓ pruža osjećaj sigurnosti i povjerenja,
- ✓ provjerava potencijale za preuzimanje kontrole nad problemima i postupa u skladu sa tim nalazima,
- ✓ razvija motivaciju za učešće u pravosudnom postupku,
- ✓ radi na korigovanju nerealnih očekivanja i pogrešnih uvjerenja o pravosudnom postupku i njegovim ishodima,
- ✓ unapređuje sposobnosti za svjedočenje,
- ✓ uči prepoznavanju i kontroli emocija,
- ✓ upućuje na posebne programe pomoći.

Kod djece i maloljetnika naročito:

- ✓ podstiče, motiviše, razvija i unapređuje razvojne potencijale, socijalne vještine, strategije prevladavanja stresa,
- ✓ podstiče prosocijalna ponašanja,
- ✓ podstiče samopouzdanje, lični rast i razvoj,
- ✓ unapređuje kompetencije djece i maloljetnika.

Psihološko savjetodavni rad odnosi se i na roditelje, staratelje ili usvojitelje djece i maloljetnika koji se pojavljuju u postupku kroz efektivnu komunikaciju tokom koje se roditelji, staratelji ili usvojitelji edukuju o načinima dodatne psihološke podrške i pomoći, upućuju na druge relevantne institucije i organizacije za pomoć i podršku u cilju osnaživanja roditeljske uloge u životu djece.

Područje rada savjetovanja, koju vrši stručni savjetnik/saradnik-psiholog može da se odnosi i na rad sa svim akterima postupka, ukoliko se za tim ukaže potreba.

Stručni savjetnik/saradnik-psiholog je tako dužan da:

- ✓ upozna roditelje/staratelje sa svojom ulogom i zadacima, ističući načelo povjerljivosti dobijenih podataka i uvažavajući prava i odgovornosti roditelja/staratelja, a u interesu očuvanja dobrobiti njihove djece;
- ✓ informiše roditelje/staratelje da psiholog u pravosudnoj instituciji ne radi psihoterapiju sa djecom;
- ✓ da upozna staratelje/roditelje da rad psihologa neće uticati na djetetov iskaz;
- ✓ prikuplja podatke od roditelja/staratelja koji su od značaja za postupak;
- ✓ pomaže roditeljima da prepoznaju i razumiju razvojne i individualne potrebe djece i maloljetnika i savjetuje ih kako da se ponašaju u skladu sa istima;
- ✓ informiše roditelje o postojećim resursima u lokalnoj zajednici koji pomažu u očuvanju i unapređenju mentalnog zdravlja, resocijalizaciji i drugim vidovima profesionalne pomoći.

6.5. Psihološke intervencije

Ovo područje rada odnosi se na psihološke metode i tehnike, koje koristi stručni savjetnik/saradnik-psiholog u radu sa korisnicima koji su proživjeli ili proživljavaju intenzivne, negativne stresne životne događaje, koji prouzrokuju emocionalne, kognitivne, tjelesne probleme i probleme u ponašanju. Psihološke krizne intervencije pružaju se u situacijama saslušanja svjedoka i tokom radnji koje se preduzimaju u prisutnosti maloljetnog učinioca krivičnog djela, a naročito tokom njegovog ispitivanja. Cilj psiholoških kriznih intervencija jeste stabilizacija i neutralizacija emocija koje ometaju postupak, da se povrati osjećaj kontrole, kao i da se redukuje osjećaj bespomoćnosti. Stručni savjetnik/saradnik-psiholog je dužan da pruži emocionalnu i psihološku pomoć, na način da ne remeti tok postupka ili pravnih radnji, kao i da ne utiče na sadržaj iskaza svjedoka.

U slučajevima kada tokom postupka saslušanja i uzimanja izjave dođe do pogoršanja psihičkog zdravlja, stručni savjetnik/saradnik-psiholog će zatražiti pauzu tokom koje će stabilizovati psihološko stanje svjedoka. U slučajevima da stručni savjetnik/saradnik procijeni da psihičko stanje svjedoka ne može biti stabilizovano u realnom vremenu, može zatražiti odlaganje svjedočenja (ispitivanja).

6.6. Vođenje razgovora, intervjua i saslušanje

Ovo područje rada odnosi se na vođenje razgovora sa svjedocima i djecom koja se pojavljuju u postupcima, kao i sa djecom u sukobu sa zakonom, a po nalogu/zahtjevu tužioca ili sudije. Razgovor koji obavlja stručni savjetnik/saradnik-psiholog, kroz primjenu različitih vrsta intervjua (Intervju procjene, Forenzički intervju, Motivacioni intervju, Intervju u krizi) ima za cilj: prikupljanje podataka, procjenu stanja i potreba, te utvrđivanje činjenica. Stručni savjetnik/saradnik u skladu sa Zakonom o postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, prisustvuje radnjama saslušanja, odnosno ispitivanja djece i maloljetnika iz posebne prostorije, gdje osim psihološke podrške djeci pruža svoju stručnu pomoć tokom samog čina ispitivanja djece i

maloljetnika. Naime, Zakon o postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, propisuje da se u posebnoj prostoriji sa djetetom (maloljetnikom) nalazi stručno lice, te tako stručni savjetnik/saradnik suda i tužilaštva, po zahtjevu/naredbi sudije odnosno tužioca može da djetetu postavlja pitanja koja dobije od strana u postupku i da ista prilagodi dječijem razumijevanju i psihološkom razvojnom nivou.

Stručni savjetnik/saradnik biće svo vrijeme prisutan tokom svjedočenja djece i maloljetnika u postupcima pred sudom i davanja iskaza pred tužilaštvom. Takođe, stručni savjetnik/saradnik treba biti prisutan u slučajevima davanja iskaza i svjedočenja pred sudom i tužilaštvom kada se radi o djeci u sukobu sa zakonom.

Sve tehnike i metode koje koristi stručni savjetnik/saradnik-psiholog, a koje se odnose na ovo područje rada izvode se uz poštovanje Etičkog kodeksa i najviših profesionalnih standarda psihološke struke. Cilj ovog područja rada usmjeren je na dobrobit lica, a naročito djece i maloljetnika koja se ispituju, kao i na interese pravosudnog postupka.

6.7. Saradnja

Stručni savjetnik/saradnik-psiholog u ostvarivanju ciljeva svoga rada realizuje saradnju sa učesnicima u postupku, kao i sa drugim jedinicama svoje institucije (pisarna, upisnik, računovodstvo/finansije, radnici na obezbjeđenju i informacijama, sudska policija i drugi).

U interesu korisnika usluga, kao i u interesu postupka, saraduje i sa drugim relevantnim institucijama (centri za socijalni rad, centri za mentalno zdravlje, psihijatrijske, pedijatrijske i ambulante porodične medicine, klinički centri, vaspitno-obrazovne ustanove, policija i drugo), međunarodnim i nevladinim organizacijama u cilju multidisciplinarnog i interresorskog pristupa korisnika usluga. Ciljevi saradnje odnose se na:

- zaštitu najboljeg interesa djeteta,
- izradu individualnog plana podrške djetetu i davanje preporuka za izricanje mjera i sankcija,
- rano otkrivanje krivičnih djela i prevenciju,

- međusobnu razmjenu informacija,
- sveobuhvatni pristup svjedocima/oštećenima, djeci i maloljetnicima,
- koordinaciju i usklađen pristup na planu prijavljivanja, upućivanja, izvještavanja, obavještavanja, informisanja, podrške i zaštite svjedoka, djece i maloljetnika,
- izbjegavanje konflikta između službi i organizacija čime se smanjuje rizik od sekundarne traumatizacije.

Stručni savjetnici/saradnici - psiholozi, zaposleni u sudovima i tužilaštvima, mogu postupati u predmetima drugih sudova, odnosno tužilaštava, ako te institucije nemaju zaposlena ova lica, što se ostvaruje zamolnicama za pravnu pomoć, a po odobrenju institucije prema kojoj je zamolnica upućena ili sporazumima o saradnji kao što je to učinjeno između nekih institucija u BiH (npr. Kantonalni sud u Sarajevu i Općinski sud u Sarajevu, te Kantonalni sud u Bihaću i Općinski sud u Bihaću). Ovakva saradnja je naročito važna u predmetima gdje se pojavljuju ugroženi svjedoci, posebno djeca i maloljetnici. Osim između sudova, posebno se ta saradnja treba ostvariti između policije i tužilaštava u predmetima gdje se pojavljuju djeca i maloljetnici, što je u skladu sa Zakonom o postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.

U slučaju etičkih dilema stručni savjetnik/saradnik - psiholog zaposlen u pravosuđu se može savjetovati i sarađivati sa drugim kolegama iz oblasti Pravne psihologije i drugih psiholoških područja, Sudom časti/Odborom za etička pitanja, pri čemu su svi konsultovani u strogoj obavezi pružiti krajnje profesionalnu podršku i poštovati profesionalnu tajnu.

Stručni savjetnik/saradnik ne daje izjave za medije o svom radu u konkretnim predmetima, niti u toku svog radnog vremena, niti izvan njega.

Stručni savjetnik/saradnik - psiholog pruža pomoć sudiji i tužiocu u donošenju odluke o potrebi angažovanja vještaka ili tima vještaka psihološke struke, kao i kreiranja njegovih radnih zadataka. Stručni savjetnik/saradnik suda isto čini i na traženje odbrane.

Stručni savjetnik/saradnik u skladu sa uvidom u opšte stanje i potrebe svjedoka, a naročito djece i maloljetnika može da uputi korisnike prema drugim institucijama i organizacijama koje mu mogu pomoći u ostvarivanju prava i zaštiti mentalnog zdravlja (kao npr. besplatna pravna pomoć, centri za mentalno zdravlje, centri za socijalni rad, psihijatrijske klinike, bolnice, nevladine organizacije, udruženja građana i sl.). Prilikom

davanja uputa, stručni savjetnik/saradnik koristiće sve uspostavljene mreže podrške na nivou lokalne zajednice, kao i činiti inicijative za traženje i uspostavljanje međuinstitucionalne saradnje (kao u primjeru Banjaluke, gdje je 2013. godine potpisan Protokol o međusobnoj saradnji institucija i nevladinih organizacija u pružanju podrške žrtvama/svjedocima u slučajevima ratnih zločina, seksualnog nasilja i drugih krivičnih djela rodno zasnovanog nasilja, te Protokol o međusobnoj saradnji institucija i nevladinih organizacija regije Banjaluka u pružanju podrške maloljetnim žrtvama rodno zasnovanog nasilja).

6.8. Izvještavanje

Stručni savjetnici/saradnici sudijama i tužiocima dostavljaju pisani dokument o procjeni stanja i potreba svjedoka sa stručnim mišljenjem, odnosno zaključkom ili preporukom. Sadržaj izvještaja treba sadržati: osnovne podatke, socijalnu ili porodičnu anamnezu, zdravstvenu anamnezu, psihološku procjenu, ostale vrste podataka značajne za svjedočenje i mišljenje psihologa. Preporuka da izvještaj bude kratak, jasan, pisan jednostavnim stilom i da sadrži samo relevantne podatke i informacije koje pomažu tužiocima ili sudu prilikom saslušanja svjedoka. Posebnu pažnju treba obratiti na izvještaje koji se odnose na djecu svjedoke u kojem je poželjno navesti konkretne preporuke o načinu ispitivanja djeteta, poštujući njegove najbolje interese. Važan dio izvještaja koji se odnosi na djecu je psihološka procjena koja može da uključuje: procjenu komunikacijskih vještina, širinu rječnika i korištenje specifičnih termina za određene pojmove, procjenu kognitivnih sposobnosti djeteta u smislu shvatanja svoje uloge u postupku, procjenu motivacije za svjedočenje, procjenu spremnosti djeteta na saradnju, opis emocija koje dominiraju, koncentraciju, pažnju, kritičnost, uvid, kontakt sa realitetom i vremensko-prostornu orijentaciju.

Područje rada Izvještavanje podrazumijeva i davanje stručnog mišljenja i prikupljanje podataka u skladu sa zakonima o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku (Čl. 21, stav 2-3 RS i Čl. 22, stav2-3 FBiH).

Naime, stručni savjetnik/saradnik - psiholog u tužilaštvu u toku pripremnog krivičnog postupka prikuplja podatke koji se tiču ličnosti maloljetnika; daje mišljenje tužiocu za

donošenje odluke o cjelishodnosti pokretanja postupka; prikuplja podatke koji se odnose na primjenu vaspitnih preporuka; daje mišljenje o potrebi preduzimanja mjera smještaja maloljetnika u prihvatilište i preduzimanja drugih mjera za obezbjeđenje prisustva maloljetnika tokom postupka; obilazi pritvorene maloljetnike i tužiocu podnosi izvještaje i, ako je potrebno, predlaže preduzimanje potrebnih mjera; daje mišljenje o opravdanosti primjene konkretnih vaspitnih preporuka, vaspitnih mjera i mjera bezbjednosti i njihovu zamjeni drugim mjerama ili obustavi postupka.

Takođe, stručni savjetnik/saradnik - psiholog u sudu u toku krivičnog postupka prikuplja podatke potrebne za donošenje odluke o primjeni vaspitnih preporuka; prikuplja podatke koji se odnose na primjenu vaspitnih preporuka; daje mišljenje o potrebi smještaja maloljetnika u prihvatilište i preduzimanja drugih mjera za obezbjeđenje prisustva maloljetnika tokom postupka; obilazi pritvorene maloljetnike i sudiji podnosi izvještaj i ako je potrebno, predlaže preduzimanje potrebnih mjera; daje stručno mišljenje o potrebi preduzimanja određenih mjera prema djeci koja su žrtve ili svjedoci učinjenog krivičnog djela, te daje mišljenje o drugim pitanjima kada postoji saglasnost stranaka i branioca ili sud ocijeni da je to neophodno. Stručni savjetnik/saradnik - psiholog u sudu takođe pruža podatke o cjelishodnosti prekršajnog postupka, koji se tiču uzrasta, zrelosti i drugih osobina ličnosti maloljetnika, o sredini i prilikama u kojima maloljetnik živi, te daje mišljenje o cjelishodnosti pokretanja prekršajnog postupka. Takođe psiholog u sudu prati i izvještava sud o izrečenim vaspitnim mjerama pojačanog nadzora u prekršajnom postupku. Podaci koji su predmet izvještavanja predstavljaju profesionalnu tajnu. Ovo područje rada ne podrazumijeva redovna izvještavanja o radu prema rukovodiocu pravosudne institucije.

6.9. Psihološka podrška zaposlenima u pravosudnim institucijama

Stručni savjetnik/saradnik - psiholog može pružati psihološku podršku i pomoć sudijama, tužiocima i drugim zaposlenim u pravosuđu nakon izlaganja stresnim i traumatičnim okolnostima njihovog rada, kao i nakon kriznih situacija. Psihološki rad sa zaposlenima u pravosudnim institucijama može se odnositi na kreiranje i sprovođenje radionica, predavanja i drugih aktivnosti u cilju prevencije stresa na radu i profesionalnog

sagorijevanja. U slučaju pružanja takvih profesionalnih usluga psiholog je dužan strogo poštovati tajnost podataka i zaštitu dostojanstva i integriteta ličnosti sa kojom je obavljao profesionalnu djelatnost. Stručni saradnik/savjetnik - psiholog može da vrši i druge profesionalne usluge i iz oblasti organizacione psihologije, ako se za tim ukaže potreba.

6.10. Prikupljanje podataka, vođenje evidencija i dokumentacije

Ovo područje rada podrazumijeva prikupljanja relevantnih podataka u svim fazama postupka, koji su propisani zakonom, kao i svih podataka koji su u skladu sa zakonskim propisima, čiji je cilj olakšavanje rada i uvida u rezultate rada, te zadovoljavanje institucijskih, zakonskih i etičkih propisa. Stručni savjetnik/saradnik u svrhu prikupljanja podataka i evidencije može da kreira odgovarajuće obrasce za rad sa specifičnom populacijom, kao što su djeca i maloljetnici.

Stručni savjetnik/saradnik vodi evidenciju o prikupljenim podacima, pohranjuje dokumentaciju o vlastitom profesionalnom i naučnom radu, uredno čuva sve relevantne prikupljene podatke i dokumente o prikupljenim podacima u obavljanju psihološke djelatnosti značajne za rad psihologa i pravosudnog sistema, a u skladu sa Zakonom o zaštiti ličnih podataka (Službeni glasnik BiH br. 49/06, 76/11, 89/11) i Etičkim kodeksom psihologa.

Stručni savjetnici/saradnici u sudovima imaju pristup Sistemu za automatsko upravljanje predmeta u sudovima (CMS) koje je regulisano Pravilnikom o Sistemu za automatsko upravljanje predmeta u sudovima (Član 87., Član 92.), a u tužilaštvima Sistemu za automatsko upravljanje predmetima u tužilaštvima (TCMS) koje je regulisano Pravilnikom o Sistemu za automatsko upravljanje predmeta u tužilaštvima (Član 80., Član 85.).

Putem CMS/TCMS-a stručni savjetnik/saradnik vrši uvid u krivične predmete suda u kojima postoji potreba za pružanje psihološke, socijalne ili logističke podrške i pomoći svjedocima na osnovu pismene naredbe postupajućeg sudije odnosno tužioca. U CMS/TCMS-

u, stručnom savjetniku/saradniku omogućeno je kreiranje izvještaja sa ciljem identifikacije predmeta u kojima postoje osjetljivi ili ugroženi svjedoci, dostavljanje zahtjeva postupajućem sudiji/tužiocu za uvid u predmet, ukoliko identifikuje postojanje osjetljivog ili ugroženog svjedoka, iniciranje kontakta sa svjedocima, po pismenoj naredbi sudije/tužioca, kao i obavještavanje sudije/tužioca o poduzetim radnjama.

Stručni savjetnik/saradnik podatke o radu na pojedinačnim slučajevima ne može ustupati drugim institucijama i organizacijama, osim ako za to nema pismeno odobrenje postupajućeg sudije ili tužioca. Opšte statističke podatke o radu sa svjedocima, a posebno sa djecom i djecom u sukobu sa zakonom, stručni savjetnik/saradnik može ustupati drugim institucijama i organizacijama na njihov pismeni zahtjev, a po odobrenju rukovodioca pravosudne institucije. Podrazumijeva se da stručni savjetnik/saradnik uz dobijenu pismenu saglasnost, ne ustupa više podataka, od onih koje su zahtjevom tražene.

6.11. Istraživanje, analitički i naučni rad

Ovo područje ima za cilj da doprinese unapređenju pravosudnog sistema, kroz sprovođenje kvalitetnih analiza i naučno-stručnih istraživanja zasnovanih na primjeni jasne i precizne metodologije istraživačkog rada. Ovo područje rada stručni savjetnik/saradnik - psiholog može da sprovodi: samostalno, u saradnji sa drugim relevantnim stručnjacima unutar pravnog sistema, institutima i visoko-obrazovnim ustanovama, te kao mentor ili supervizor istraživačkog tima. Stručni savjetnik/saradnik psiholog može da sprovodi samo istraživanja iz oblasti psihološke nauke za koju je profesionalno i stručno kompetentan, kao i interdisciplinarnih područja koja su srodna ili korisna za rad pravosudnih institucija. Istraživanja iz oblasti pravne psihologije moraju da budu konceptualno validna, teorijski i praktično relevantna i empirijski utemeljena. U svim fazama istraživanja: pripremi, formulaciji problema, definisanju cilja i zadataka istraživanja, postavljanju hipoteza, određivanju metodologije rada, obradi i interpretaciji rezultata, te izvještavanju o rezultatima istraživanja, psiholog mora strogo poštovati Etički kodeks i najviše standarde naučne kompetentnosti. U slučaju da psiholog vrši studije i analize na osnovu postojeće

dokumentacije na osnovu koje iznosi stručno mišljenje, mora da poštuje najviše stručne i naučne standarde i Etički kodeks psihologa.

Etička je obaveza psihologa koji pruža određene profesionalne usluge u pravosuđu da podstiče i učestvuje u evaluaciji učinaka tih usluga.

U svrhu da se prilikom izrade naučno-istraživačkog rada koriste podaci institucije u kojoj je zaposlen, stručni savjetnik/saradnik - psiholog, za korištenje podataka mora imati pismenu saglasnost rukovodioca institucije sa jasno navedenim podacima koje se traže, osnovnim problemom i ciljem istraživanja.

6.12. Edukacija

Ovo područje rada ima za cilj da kroz kontinuirano obrazovanje stručnih savjetnika/saradnika - psihologa unaprijedi znanja, prvenstveno iz oblasti psihološke i pravne nauke, kao i odgovarajućih interdisciplinarnih oblasti značajnih za rad sa svjedocima, posebno sa djecom i maloljetnicima. Ishod svake edukacije treba da bude usmjeren ka sticanju teorijskih znanja i praktičnih vještina, koje doprinose i unapređuju funkcionisanje pravosudnog sistema u BiH. Stručni savjetnik/saradnik se kontinuirano stručno usavršava kroz:

- Programe obuke koje donose ministarstva pravde u BiH;
- Edukacije i seminare koje organizuju centri za edukaciju sudija i tužilaca;
- Specijalističke studije na visokoobrazovnim institucijama i institutima;
- Edukacije organizovane od strane relevantnih strukovnih udruženja;
- Programe obuke u organizaciji drugih institucija i organizacija (međunarodnih i domaćih), a čiji je cilj unapređenje područja rada koji su značajni za unapređenje rada pravosudnih institucija u BiH;
- pohađanje simpozijuma, kongresa i drugih stručnih skupova;
- praćenje relevantne naučne i stručne literature;
- razmjenu iskustava i saradnju sa drugim stručnim savjetnicima/saradnicima, institucijama i organizacijama.

Pored kontinuiranog obrazovanja, stručni savjetnik/saradnik može da učestvuje i u kreiranju i izvođenju edukativnih programa u oblasti psihološke nauke namijenjenih drugim relevantnim stručnjacima (pravnicima, policiji, pedagogima, socijalnim radnicima, psiholozima van pravosudnog sistema i dr.). Stručni savjetnik/saradnik - psiholog ne smije podučavati nepsihologe, niti psihologe bez ostvarenih uslova za primjenu specijalizovanih psiholoških tehnika i metoda o primjeni psiholoških mjernih instrumenata, niti im na uvid davati „ključeve” za interpretaciju podataka prikupljenih putem primjene psiholoških mjernih instrumenata.

Stručni savjetnik/saradnik za učešće u različitim programima edukacije (u svojstvu učesnika ili predavača), a koji se obavljaju u toku redovnog radnog vremena, treba da ima odobrenje institucije u kojoj je zaposlen ili angažovan. Preporuka je da stručni savjetnik/saradnik, u toku jedne kalendarske godine, pohađa najmanje tri edukacije. Ukoliko stručni savjetnik/saradnik u svrhu usavršavanja ili obrazovanja koristi podatke pravosudne institucije u kojoj je zaposlen, za istu, mora imati pismeno odobrenje rukovodioca svoje institucije.

Stručni savjetnik/saradnik posebno treba da vodi računa da su edukativni programi koje pohađa valjani i korisni za njegov rad, a edukacije koje kreira i izvodi kvalitetne, naučno zasnovane i objektivne.

Iako je profesionalna obaveza da se stručni savjetnik/saradnik - psiholog, obrazuje o osnovnim pojmovima i karakteristikama pravnog sistema u kome radi, time ne stiče kompetentnost da daje zaključke o pravnim pitanjima, te se psiholog treba oduprijeti pritisku da to čini.

6.13. Supervizija u radu

Stručni savjetnik/saradnik treba najmanje dva puta godišnje, a po preporuci svaka tri mjeseca, da ima supervizijsku sesiju sa eksternim supervizorom/profesionalcem u oblasti zaštite mentalnog zdravlja. Supervizije mogu da budu individualne i grupne. Supervizijske sesije imaju za cilj da stručnjaku koji radi sa traumatizovanim i osjetljivim kategorijama u postupku, svede na najmanju moguću mjeru procese sekundarne traumatizacije,

pregorijevanja i toksikacije traumatskim sadržajima. Redovnim supervizijskim sesijama osigurava se kvalitet profesionalnih usluga psihologa i poboljšavaju njegove stručne kompetencije. Stručni savjetnik/saradnik, u skladu sa svojim izvršenim radnim zadacima i prepoznavanjem potrebe za supervizijom, samostalno zahtjeva superviziju, bira supervizora i dogovara supervizijske sesije, te snosi nastale troškove. U slučaju da stručni savjetnik/saradnik ne može samostalno organizovati superviziju, treba da se obrati strukovnom udruženju. Strukovna udruženja u svrhu pružanja supervizijskih usluga mogu da sklapaju i partnerske odnose sa pravosudnim institucijama u BiH, ukoliko se za iste ukaže potreba.

7. PREPORUKE O MATERIJALNO-TEHNIČKIM USLOVIMA RADA STRUČNIH SAVJETNIKA/SARADNIKA U PRAVOSUDNIM INSTITUCIJAMA

Materijalni uslovi za rad odnose se na prostor, namještaj, opremu i instrumente.

Stručni savjetnik/saradnik u pravosuđu za obavljanje psihološke djelatnosti mora imati posebnu radnu prostoriju kako bi se pripremao za rad i kako bi, u skladu sa principima povjerljivosti, zaštite ličnosti i njene privatnosti, obavljao savjetodavni rad i psihološku procjenu, kao i telefonske razgovore.

Prostorija u kojoj se obavlja profesionalna djelatnost mora biti osvijetljena prirodnim izvorom svjetlosti. Preporuka je da prostor za rad stručnog savjetnika/saradnika bude okrećen u svijetle pastelne boje. Prostor za rad ne treba da sadrži ukrasne i zabavne predmete (igračke, skulpture, fotografije, slike i sl.), odnosno predmete koji bi odvlačili pažnju i ometali rad sa osjetljivim kategorijama svjedoka, a posebno sa djecom.

Preporuka je da posebna prostorija za saslušanje svjedoka sa mjerama zaštite u koje spadaju djeca i maloljetnici bude smještena neposredno uz kancelariju stručnog savjetnika/saradnika (kao u primjeru Kantonalnog tužilaštva u Sarajevu i Okružnog suda u Banjaluci). U slučaju nedostatka prostora, kancelarija stručnog savjetnika/saradnika istovremeno može da se koristi kao posebna prostorija za saslušanje (kao u primjeru Kantonalnog suda u Bihaću i Kantonalnog suda u Sarajevu), što zahtjeva posebnu tehničku opremljenost audio-video opremom za koju je nadležna Informaciono-komunikaciona i tehnička služba (IKT).

Prostor za obavljanje djelatnosti stručnog savjetnika/saradnika mora sadržavati slijedeću tehničku opremu i namještaj:

- ✓ radni stol i stolicu
- ✓ stol i stolice za korisnike psiholoških usluga

- ✓ ormar za dokumentaciju sa zaštitnom bravom, po mogućnosti ladičar sa uložnim mapama
- ✓ odgovarajući računar s štampačem i s pristupom internetu (podrazumijeva se optimalni softver, statistički i grafički program u kojem je moguće napraviti i ažurirati bazu podataka). Svaki stručni savjetnik/saradnik treba da ima svoju e-mail adresu za brzu elektronsku komunikaciju, primanje i dostavljanje informacija
- ✓ fiksni telefon ili mobilni aparat

Stručni savjetnik/saradnik - psiholog koji obavlja psihološku djelatnost mora imati potrebna sredstva za vršenje psihološke procjene, odnosno psihološke mjerne instrumente koje koristi u skladu sa standardima struke i Etičkim kodeksom, a koje za potrebe obavljanja psihološke djelatnosti, po preporuci psihologa, nabavlja institucija u kojoj je zaposlen, isključivo od ovlaštenih distributera. Preporuka je da stručni savjetnik/saradnik - psiholog u pravosudnoj instituciji posjeduje najmanje jednu bateriju testova za procjenu intelektualnih sposobnosti, ličnosti i traumatskih stanja, a prevashodno za psihološku procjenu djece i maloljetnika.

8. PRILOZI

Etički kodeks psihologa u Federaciji Bosne i Hercegovine

Etički kodeks psihologa Republike Srpske